

УДК 21.09:322.13

Кругла Н. А.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, політології і права Херсонського національного технічного університету

Романовський О. О.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології і права Херсонського національного технічного університету

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ СВОБОДИ РОСІЙСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ

У статті розглядається суспільство, як духовна єдність, яка підкорюється об'єктивним законам і авторитету. Це проявляється у владі меншості, що загострює проблему свободи людини, яка може стати дійсністю лише у прагненні до Добра.

Ключові слова: авторитет, влада, свобода Бога, свобода людини, Зло, Добро.

Суспільство, як духовна єдність, ніколи не вміщується у теперішньому. Воно є тільки тоді, коли в ньому кожної миті живе все його минуле: його «сьогодні» є тільки зв'язком між його «вчора» і «завтра». Тільки якщо в дітях живе душа і воля батьків, вони мають жити, щоб передати їх онукам. В будь-яку мить у суспільстві діють закони і звичаї, установлені давно померлими людьми, які виражають їх волю і віру. Спроба відірватися від цього минулого, заново з нічого створити своє власне життя, установити нове суспільство є безумством безчестя, котре рівнозначне самогубству і не завершується смертю тільки тоді, коли сили минулого після короткого паралічу знов наповнюють собою життя.

З усвідомленням того, що суспільне життя будується не за свавіллям людей, а за згодою з Божественним джерелом справжньої правди, що суспільне життя підкорюється об'єктивним, незалежним від людської волі, законам, з необхідністю впливає ствердження авторитету. Будь-яка суспільна влада, будь—яке підкорення, яке в кінцевому рахунку, повинно бути добровільним, витікає з свідомості, яка визначається вірою у правду й усвідомленням того, що поміж людьми є об'єктивна різниця у ступені знання і володіння правдою, що поміж

людей є майстри і учні, і невігласи, що той, хто є менш вмілим, повинен коритися майстрам і знавцям справи.

Справжньою основою авторитету є «харизма», усвідомлення не свавільно—людської, а об'єктивно—божественної обраності людини, її призначення для суспільного керівництва. Авторитет зовсім не тотожний з владою. В ньому немає нічого від насильства, він є вільним розумінням духовної значущості особи, її здібності бути керівником; авторитет є і у релігії, і у науці, і у будь—якій людській справі; втім, влада, у кінцевому рахунку, ґрунтується на авторитеті [1, с. 16–17].

Влада не тому є авторитетною, що вона є владою, а, навпаки, вона тому є владою, що вона є авторитетною. Звичайно, влада має за основу також авторитетність порядку, яким вона визначається, і з державно-правової точки зору підданий не може ставити свою слухняність у залежність від своєї особистої думки щодо авторитетності для нього даного носія влади; але авторитетність самого порядку, як правової основи, визначається тим, що, за переконаннями учасників порядку, він дає максимальну вірогідність того, що влада буде належати дійсно авторитетним людям [1, с. 17].

Похідним наслідком принципу авторитету є принцип ієрархізму. Суспільне буття не є за суттю своєю однорідною масою, воно має ієрархічну, ступінчасту будову. «Інша слава в сонця, інша слава в місяця, інша слава в зірок, бо зірка від зірки відрізняється у славі» (Кор 15:41).

Принцип авторитетності береться за основу у справжньому використанні здібностей, знань і вмінь людини. Ним визначається місце людини у суспільстві, яке дійсно відповідає її значущості і цінності; такий порядок розподілу є можливим лише за умови ієрархічної будови суспільства, яке є найбільш адекватним установленій Богом природі самого буття.

Іншим вираженням цього ж принципу є принцип аристократизму, принцип верховенства—в усіх сферах суспільного буття—дійсно кращих. Але принцип аристократизму має іншу сторону, за якою він є необхідним для панування [1, с. 18]. Попри пануючі поняття, за якими верховенство завжди належить більшості, треба сказати: у будь-якому суспільстві і за будь-яких форм правління, хочуть того люди чи ні, справжня влада і вплив належить завжди не більшості, а саме меншості. Різниця між різними порядками й ідеалами в тому, чи визнають його відкрито чи заперечують і тому використовують його лицемірно, потайки.

Меншість покликана до влади і впливу не тільки тому, що вона завжди розумніша, більш свідома за більшість, але й тому, що думка і

воля меншості загалом ближче до істини, ніж думка і воля більшості. Оскільки суспільство не є простою сумою чи механічною взаємодією окремих людей, а є єдністю, то справжня єдність мислячої і, разом з тим, дієвої волі може бути тільки у свідомості обраної меншості. Маса за своєю суттю є пасивною і хаотичною. Вона існує як суспільство тільки настільки, наскільки вона пронизана єдністю думки і волі, яка, за принципом ієрархічності, завжди йде зверху. Принцип авторитету у поєднанні з принципом єдності чи солідарності необхідно приводить до панування принципу меншості.

За суспільних порядків, які на словах, заперечують цей принцип, він пробиває собі дорогу контрабандою, діє потай. Тому саме за тих порядків є більш за все шансів, що цей принцип виродиться в олігархію в поганому значенні цього слова, що законне панування меншості, яке має основою внутрішню авторитетність, буде заміненим на незаконне володарювання випадкової меншості, якщо не просто насильників і шарлатанів, то найбільш спритних і безсоромних. «І це, як відомо, є загальним правилом для всіх демократій і для всіх демагогічних деспотій», підкреслює Франк [1, с. 17].

На тій же основі, на якій у суспільстві діє принцип меншості, діє і принцип єдиновладдя. Де у суспільстві існує потреба не просто у керуючій думці, а й у волі, яка спроможна діяти і організовуватися там є невідворотним принцип єдиновладдя. Таким, як відомо, є виникнення всіх монархій: монарх є вождем, найчастіше військовим, необхідним організатором, рятівником і охоронцем суспільства. З іншого боку, всі народні повстання і рухи обов'язково ведуть до появи такого ж єдиновладного вождя, який, як здається, є представником народу, а насправді є його повелителем. «Будь-яка революція, будь—яке повстання проти «деспотизму влади», за загальним правилом, веде до того, що народ буде вимушений коритися своєму вождю і всупереч власній волі стверджувати ще більш деспотичне і необмежене єдиновладдя, ніж те, проти якого народ повстав», — наголошує Франк [1, с. 19].

Попри це, якщо б «я» було б емпіричним характером, природою, то це привело б до детермінізму. Але «я» є не природою, а ідеєю. На думку Бердяєва, якщо б ідеальна досконалість «я» визначалася природою людини, то людина перетворилася у «автомат добродіяння», добро стало б необхідністю. Але образ Божий в людині є нормативною, а не природною сутністю і здійснення його передбачає свободу. Свобода має коріння не в природі людини, а в ідеї людини. Людина не створена досконалою і доброю. Досконалість і добро є її завданням. А це означає,

що свобода має динамічний характер, вона має коріння в субстанційності людського «я» [2, с. 104].

Питання про свободу людини від свого минулого безпосередньо пов'язане з каяттям і тільки християнству відома свобода людини від влади минулого. Питання про свободу людини від Бога є межовим питанням про свободу. Цим питанням переймалася релігійна думка християнського світу. І все ж воно не було розв'язане з достатньою повнотою і глибиною. Нерідко релігійна і філософська думка на останнє питання про свободу людини відповідала ствердженням свободи Бога, божественної, а не людської свободи. Але тоді Бог сам відповідає на свій поклик. Поза ним нема нікого і нічого, що володіло б самодіяльною свободою, яка б могла протистояти Йому. Яким же чином тоді можна зрозуміти факт існування Зла? Розв'язання питання про людську свободу повинно бути пов'язаним з вченням про Боголюдство Ісуса Христа. Тільки у Боголюдстві Христа, у Його людській природі можна знайти джерело свободи людини, людської, а не тільки божественної свободи. Ця свобода вкорінена не в першій, а в Другій Іпостасі Божества. До того ж, треба розрізнити дві свободи: висхідну, як шлях людини і кінцеву, свободу як мету людини [2].

З точки зору християнської віри існують лише два початки, які можуть подолати Зло у його корені — свобода і благодать. Спасіння від Зла є справою взаємодії свободи і благодаті. Примус і насильство можуть обмежувати прояви Зла, але не можуть боротися з ним. «Всі реакційні і революційні інквізитори, починаючи з Торквемадо і до Робесп'єра і Держинського, вважали себе за носіїв абсолютного Добра, а нерідко і любові. Вони вбивали завжди у ім'я Добра і Любові. Це — найбільш небезпечні люди» — пише Бердяєв [3, с. 83].

Хибність інквізиторського підходу міститься вже у припущенні можливості ствердження Добра у світі за будь-яку ціну, хоча б це були найжахливіші кровопролиття і насильства. В дійсності і християнська віра, і будь-яка здорова етика повинні визнати не тільки свободу Добра, але й певну свободу Зла. Свобода Зла повинна бути зовнішньо обмеженою у своїх проявах. З нею бореться 'духовно благодатна сила Христова. Але цю свободу Зла треба визначити у ім'я свободи і Добра [3, с. 83].

Заперечення свободи Зла робить Добро примусовим. Абсолютна небезпека комунізму в тому полягає, що він хоче примусової організації Добра, хоче примусити до добродіяння і не дозволяє ніякої свободи Зла. Але Богом допущена свобода Зла і цим визначається весь світовий процес.

Бог міг би миттєво зупинити Зло у світі, але Він дорожить свободою Добра, в цьому Він вкладає сенс світу. Люди мало розмірковують над цією безмежною терпимістю Бога до Зла і злих. Ця терпимість є лише зворотною стороною Божої любові до свободи [3, с. 83].

Заперечення свободи не є християнською точкою зору, яка ототожнює свободу з Добром, з істиною. Тому примус до Добра уявляється як істинне торжество свободи. Виходячи з цього, можна розуміти свободу виключно нормативно, як примусову організацію Добра у світі через державу. Цим заперечується онтологічний сенс свободи, яка є не тільки в кінці, а й на початку. Є не тільки свобода, яку отримують від Добра, але й свобода у прийнятті та здійсненні Добра.

Помилковим є ствердження, що благодать діє у авторитеті, і не діє у свободі. Свобода здійснила багато безчинств у світі, вона була темною і злою. Але й авторитет здійснював багато безчинств, і він прийняв темряву і злобу у світі. Гарантій немає ані в авторитеті, ані в свободі, бо й за авторитетом може ховатися зла свобода і свавілля. Але й свобода може бути просвітленою і благодатною, і через свободу діє Дух Божий. Де Дух Божий, там і свобода. І без свободи є нездійсненою справа Божа у світі. Свобода совісті у людини закаламучена першородним гріхом, але не знищена. Інакше у людини були б стертими образ і подоба Бога, і вона не могла б сприймати ніякого одкровення, для неї неможливим би було релігійне життя. «Христовим спокутуванням ж відроджена і просвітлена людська свобода зсередини й утверджена у людині свобода совісті, як пряма дія в ній Христового світу», — вважає Бердяєв [4, с. 40].

Безстрашне ствердження свободи духу, свободи совісті має особливе значення у скрутні часи. Свобода є суворою і вимагає сили духу. Але ця суворість і сила в такі часи потрібні. Саме в епоху криз і потрясінь немає можливості спиратися виключно на зовнішній авторитет. «Треба до кінця пережити відчуття відсутності зовнішніх гарантій і зовнішньої непохитності, усвідомити його, щоб у людини відкрилася власна непохитна твердиня. І це не означає, що Бог нас покинув,» — стверджує Бердяєв [4, с. 40].

Дія Святого Духа може бути сильнішою, ніж будь-коли. Коливання всіх зовнішніх авторитетів, крах всіх ілюзій може мати благодатне значення. Ці події даються нам як випробування нашої християнської свободи, нашої внутрішньої твердині. Жодному християнину не можна позбутися свободи вибору, здійснення акту свободної совісті. Від цього не можна втекти чи сховатися у безпечне місце. В епоху криз і потря-

сінь вищих ієрархій знадобиться свобідна совість християн, свобода їхнього вибору. «Богу потрібна свобідна совість людини, вільна рішучість людини, свобідна любов її. В ньому сенс світобудови», — зазначає Бердяєв [4, с. 40]. Без духу свободи не можна перемогти спокусу і нічого їй протиставити.

Тягар свободи не дано з себе скинути. Люди приречені до свободи саме трагічною ходою світових подій. І свідомість людська повинна бути на висоті історичних звершень.

Отже, філософи розвивають християнську форму соціалізму як таку, що є природною для Росії. Можна сказати, що еволюція їхніх поглядів відбулася в межах одного напрямку, а саме в рамках метафізики всеєдності. Тільки С. Франк певною мірою зміг вийти за ці межі. Його соціальна позиція близька до позиції сучасної європейської соціал-демократії. В питаннях про захист господарської свободи особистості той підхід, який окреслив Франк, є майже аналогією «третьому шляху» («серединна лінія»), що був проголошений Іваном Павлом II й який став самостійною категорією в сучасній соціальній доктрині Ватикану. Тобто, можна зробити висновок, що «віросповідальна» думка намагалася вибудувати свою власну теорію держави як альтернативу марксизму.

Історія конфронтації з марксизмом є переконливою основою для висновку: в російській релігійно-філософській думці актуалізовано не тільки те, що поєднує її з православ'ям, але й те, що поєднує її з самосвідомістю народу, з народним ідеалами як цінностями. Тому ідеї російської релігійно-філософської думки не перетворилися у суто архівний факт. Критична думка «софіанців» передає сформульоване (таке що набуло вигляду формули, ідеї) ставлення народної ментальності до тих теоретичних і практичних соціальних новацій, які пропонуються у перехідні періоди історії.

М. О. Бердяєв розробляє принципово новий підхід щодо проблеми свободи. Він онтологізує свободу, визнає її основою творчості, такою складовою, без якої творчість взагалі унеможливується. Саме тому свобода є загальнолюдською цінністю, основою створення власного життя.

Список використаних джерел:

1. Франк С. Л. Религиозные основы общественности // Путь. — 1925. — №1. — С. 8–23.
2. Бердяев Н., Лосский Н. Свобода воли // Путь. — 1927. — №6. — С. 103–104.

3. Бердяев Н. Кошмар злого добра // Путь. — 1926. — №4. — С. 78–87.
4. Бердяев Н. Церковная смута и свобода совести // Путь. — 1926. — №5. — С. 32–40.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2014 р.

Кругла Н. А., Романовський А. А. Філософсько-релігійні аспекти розуміння свободи російської еміграцією

В статті розглядається суспільство, як духовне єдинство, яке підпорядковується об'єктивним законам і авторитету. Це проявляється у влади меншинства, яке обострює проблему свободи людини, яка може стати дійсністю лише у прагненні до Добру.

Ключові слова: авторитет, влада, свобода Бога, свобода людини, Зло, Добро.

Krugla N.A., Romanovsky A.A. Philosophical and religious aspects of the concept of freedom in the works of the representatives of the Russian emigration

The article deals with society as a spiritual unity, which is subject to the laws of objectivity and authority. This manifests itself in power Minority, which exacerbates the problem of human freedom, which can become a reality only in striving for good.

Keywords: authority, Vlad, the freedom of God, human freedom, Evil, Good.